

Mirzə İbrahimov “Vətən Yolunda” qəzetində

Azərbaycanın Xalq yazıçısı, görkəmli ictimai xadim, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Dövlət mükafatları laureatı Mirzə İbrahimov güneyli-quzeyli Azərbaycanın ictimai-mədəni həyatında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

O, Cənubi Azərbaycanın Evə kəndindən olan yoxsul kəndli Əjdər kişinin iki oğlundan biri idi. Taleyinə qayğısız uşaqlıq illəri yazılmamış balaca Mirzəni atası qaradaşı ilə birlikdə götürüb neft mədənlərində işləmək üçün Bakıya gəlir. Təz bir zamanda dünyasını dəyişən Əjdər kişinin oğlanları başsız qalır. Onlar həyatlarını həmişəlik olaraq Şimali Azərbaycanla bağlayırlar.

İlk gənclik illərini Sabunçu neft mədənlərində keçirən Mirzə İbrahimov fabrik-zavod məktəbinə daxil olur, Zabratda təşkil edilmiş fəhlə ədəbiyyatı dərnyində iştirak edir və bundan sonra mətbuatda görünməyə başlayır. Bu ədəbiyyat dərnyə Mirzə üçün ilk yaradıcılıq məktəbi oldu.

Şimali Azərbaycanda Mirzə İbrahimovun fəaliyyət sahəsi geniş və rəngarəng olmuşdur: Asiya və Afrika Ölkələri həmrəyliyi komitəsinin sədri, keçmiş MK-nın üzvü, SSRİ Ali Sovetinin deputatı, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı idarə heyətinin sədri, Respublika Elmlər Akademiyasının akademiki.

Fəaliyyət sahəsinin genişliyinə, iş rejiminin gərginliyinə baxmayaraq, Mirzə müəllim cənubdakı əzizlərini, kimsəsiz qalmış evlərini heç vaxt unutmadı.

1941-ci ilin avqust ayının sonunda Sovet ordusunun hərbi hissələri şimaldan İrana daxil olur və Cənubi Azərbaycan da onun işğal zonalarından birinə çevrilir. Bu zaman Şimali Azərbaycan Cənubi Azərbaycandakı hadisələrin gedişində mühüm rol oynamağa başladı. “Mərkəzin” qərarına və Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Mir Cəfər Bağırovun tapşırığına əsasən, cənubi azərbaycanlılar arasında ictimai-siyasi və mədəni-psixoloji iş aparmaq üçün bir qrup təşkil edildi və MK-nın katibi Əziz Əliyev həmin qrupa rəhbər təyin olundu. Cənubda aparılacaq işlər qrup üzvləri arasında bölündü və Azərbaycan dilində ərəb əlifbası ilə nəşr olunacaq qəzetin redaktorluğu isə Mirzə İbrahimova verildi. Bu, “Vətən yolunda” qəzeti idi.

Qəzetin fəaliyyəti nəticəsində cənubda Azərbaycan dilinin rolu artdı, aparılan maarifləndirmə işləri ölkədə gedən ictimai-siyasi proseslərdə cənubi azərbaycanlıların nüfuzunu yüksəltdi. Bu barədə Azərbaycanın xalq yazıçısı Qılman Musayev “21 Azər” dergisinin 1999-cu il 3-cü sayında yazırdı: “Azərbaycanlıların ana dilində dərc edilmiş bu qəzet Təbrizdə böyük sevincə səbəb oldu. Qəzetin bütün tirajı demək olar ki, iki saat içerisinde satılıb qurtardı”.

Mirzə İbrahimov iti müşahidə qabiliyyəti ilə ətrafda baş verən hadisələri izləmiş və bu müşahidələr onun gələcək əsərləri üçün zəmin yaratmışdır. Yeri gəldikcə “Vətən yolunda” qəzetində də bu yazıları çap etdirmişdir. Onun Cənub mövzusunda yazdığı əsərlər bu gün də öz aktuallığını saxlayır, zülm və istibdad qarşı fədakarlıqla vuruşan xalqları mübarizəyə ruhlandırır.

Mirzə İbrahimovla birlikdə Qızıl Ordunun tərkibində oraya getmiş şair və yazıçılarımızdan Süleyman Rüstəm, Məmməd Rahim, Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Qılman Musayev, Ənvər Məmmədخانlı, Cəfər Xəndan, jurnalist Qulam Məmmədli və başqaları “Vətən yolunda” qəzetində fəaliyyət göstərirdi. Bu qəzet yazarlarımız üçün həm də yeni bir ədəbi məktəb oldu. Onlar İran həyatı ilə daha yaxından tanış oldular və sonralar ədəbiyyatımızı yeni mövzularla zənginləşdirdilər.

Cəfər Xəndan elmi-tənqidi məqalələr və şeirlərlə, Ənvər Məmmədخانlı, Qılman Musayev maraqlı hekayələrlə, Süleyman Rüstəm, Məmməd Rahim, Səməd Vurğun inqilab ruhlu şeirlərlə, Qulam Məmmədli klassiklərimiz haqqında elmi məlumatları ilə qəzet səhifələrinə çıxaraq vətəne xidmət edirdilər.

Qəzetdə Təbriz ədəbi məktəbinin nümayəndələrinə də yer verilir, onlar müntəzəm olaraq rəngarəng mövzularda çıxış edirdilər. Onlardan Azəroğlu, Əli Tudə, İbrahim Zakir,

Hökumə Billuri, Mədinə Gülgün sonralar o taylı-bu taylı Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin inkişafında mühüm rol oynadılar.

“Vətən yolunda” qəzetində çap edilən bədii əsərlərin mövzuları yeni idi. Cənubi Azərbaycandakı ictimai-siyasi proseslər, ölkədə yaranan demokratik əhval-ruhiyyə, xalqın milli-azadlıq hərəkatının əhalinin bütün təbəqələrini əhatə etməsi və yüksələn xətt üzrə inkişaf edərək Milli Hökumətin qurulması ilə nəticələnməsi həm şimal, həm də cənublu müəlliflərin bəhrələndiyi əsas mənbələrdən idi.

1941-1946-cı illərdə Cənubi Azərbaycanda nəşr olunan “Vətən yolunda” qəzetinin fəaliyyəti 2 mərhələyə ayrılır; 1941-ci ilin 11 oktyabrından 1942-ci ilin 13 aprelinə qədər və 1944-cü ilin 10 aprelindən 1946-cı ilin 1 mayına qədər. Bu məsələ ilə bağlı professor C. Həsəni Güney Azərbaycan: Tehran, Bakı, Moskva arasında (Bakı, “Diplomat” nəşriyyatı, 1998) kitabında yazır: “Qəzetin nəşrinin 1942-ci ildə dayandırılması siyasi-ideoloji xarakter daşıyırdı. Belə ki, şimaldan gəlmiş işçi qrupunun məqsədyönlü fəaliyyəti həm Cənubda yaşayan azərbaycanlıların, həm də Azərbaycan dilinin rolunun artması ilə nəticələnməmişdi. Bu isə nə Sovet rəhbərliyini, nə də İranın hakim dairələrini qane edirdi. Hətta qəzetin bağlanması haqqında Andrey Smirnov SSRİ Xarici İşlər Komissarlığına müraciət etmiş, lakin M.C. Bağırov da öz növbəsində “Vətən yolunda” qəzetinin bağlanmasına etirazını bildirmişdi”.

Mirzə İbrahimov bu tayda gedən prosesləri izləyir, baş verən ictimai-siyasi hadisələri qəzetdə əks etdirirdi. O, qəzeti idarə etməklə yanaşı, ədəbi fəaliyyətini də dayandırmıy, yeri gəldikcə müxtəlif janrlarda çıxış edərək öz sözünü deyirdi.

Mirzə müəllimin “Vətən yolunda” qəzetində çap etdiyi “Azərbaycan dili” məqaləsi bu prosesin dərin elmi izahı baxımından diqqət cəlb edir.

Bütün başqa xalqların dili kimi Azərbaycan dili də tarixi səbəblərin təsiri altında böyük dəyişikliklərə uğramışdır. Lakin bu dəyişiklik Azərbaycan dilinin öz təbiətinə, öz daxili qanunlarına müvafiq şəkildə olmuşdur.

Müəllif burada dünya ədəbiyyatının gözəl incilərindən olan “Dədə Qorqud”un yaranmasından, Mahmud Qəznevini başçılığı ilə güclənməyə başlayan İran səltənətinin yenidən Azərbaycanı əsarət altına alıb, fars dilini vahid dövlət, elm və ədəbiyyat dili elan etməsinə bəhs edir. O dövrdə Azərbaycanın şair və yazıçılarının ana dilində yazmaq qadağan olunur. Dahi Nizami “Leyli və Mecnun” əsərində də buna işarə edir, öz ana dilində yazmaq imkanından məhrum olmasını ürək ağrısı ilə bildirir.

Zaman keçdikcə Azərbaycan xalqı öz dilini inkişaf etdirir. O, XIII əsrin axırları XIV əsrin əvvəllərində Həsənoğlu, XIV əsrin axırları XV əsrin əvvəllərində Nəsimi kimi şairlər yetişdirir.

Mirzə İbrahimov o dövrdə yaranan el ədəbiyyatına da biganə qalmır, Azərbaycan dilinin inkişafında el ədəbiyyatının rolunu yüksək qiymətləndirir.

Şirin el bayatları Azərbaycan dilini yaşadır və tərəqqi etdirir. El ədəbiyyatında monqol işğalı əleyhinə xalqın nifrətini bildiren əsərlər, bayatılar meydana gəlir:

**Apardı tatar məni,
Qul edib satar məni.
Vəfali yarım olsa,
Axtarıb tapar məni.**

Bu bayatı monqollar tərəfindən əsir alınan oğlan və qızların feryad səsi, monqolların vəhşi hərəketləri əleyhinə xalq nifrətinin ifadəsi idi.

XII əsrdə Səfəvilər sülaləsinin böyük hökmdarlarından olan Şah İsmayıl Xətai zamanına görə çox səlis, saf Azərbaycan dilində şeirlər yazır və bununla kifayətlənməyib bu dildə fərmanlar verməklə onu rəsmi dövlət dilinə çevirmişdi.

Məqalədə müəllif klassiklərimizi böyük məhəbbətlə yad edir və dilimizin inkişafında onların əvəzsiz xidmətlərini göstərir.

XVII əsrdə Azərbaycan ədəbiyyatı Saib Təbrizi kimi ölməz bir dühə yetirmişdir. Böyük alim və şair olan Saib Təbrizi Azərbaycan dilində misilsiz və nadir şeirlər yaratmışdır. Zaman keçdikcə Azərbaycan dili büllürləşir, lüzumsuz fars, ərəb və osmanlı sözlərindən təmizlənir.

XVIII əsrin ikinci yarısında Qarabağda Molla Pənah kimi tamamilə Azərbaycan dilində yazan bir şair də meydana çıxdı. Onun əsərlərində yalnız gözəllərin tərif səsi deyil, insan həyatındakı yalan əleyhinə müqəddəs bir üsyan səsi də eşidildi:

**Mən cahan mülkündə mütləq doğru halet görmədim,
Hər nə gördüm, əyri gördüm, özgə babət görmədim...**

XIX əsrdə Azərbaycan dilində yaranan əsərlərin sayı durmadan artır. Bu, Bakıxanovun, M.F. Axundovun, H.Zərdəbinin, N.Vəzirovun, Ə.Haqqverdiyevin və başqa yazıçı və dramaturqların istər şərq, istərsə də qərb ədəbiyyatını bilən adamlar kimi yetişməsinə göstərir.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqının istiqlalıyyəti və Azərbaycan dilinin tərəqqisi yolunda mübarizə xeyli kəskinləşir. Milli dil

uğrunda mübarizə siyasi məzmun kəsb etməyə başlayır. Ədib ürək ağrısı ilə İran və Türkiyədə təhsil almış bir ovuc ziyalıların pantürkist və panislamist ideyaları təbliğ etməsini, öz ana dillərini ünütmələrini qeyd edir. Elə bu dövrdə C.Məmmədquluzadənin “Anamın kitabı” əsəri beşlərinə yaxşı cavab idi. Bu əsər bir güzgü kimi onların simasını aydın göstərirdi.

C.Məmmədquluzadə ilə yanaşı M.S.Orudbadi, M.Möcüz, Ü.Hacıbəyov, M.Ə.Sabir kimi böyük yazıçılar, ziyalılar açıq-aydın Azərbaycan dilində yazıb yaradırlar.

Dünyanın görkəmli yazıçı və şairlərinin əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə edilib, xalqın ixtiyarına verilmişdir.

Müəllif eyni zamanda Azərbaycan Elmlər Akademiyasının yaranmasından, onun məqsəd və vəzifələrindən də oxuculara məlumat verir.

Azərbaycandan, Azərbaycan dilindən danışarkən Mirzə İbrahimovun “Nakam məhəbbət”inin qəhrəmanlarından biri olan Azəroğlu gözələrim önündə dayandı.

“...Nəhayət anamın laylasında eşitdiyim bir bayatını doğma dilimdə oxuduğum üçün Qəsr Qacarda (İranda zindan adıdır) döyüldüyüm zaman kim olduğumu dərk edib Məhəmməd adını dəyişib, Azəroğlu ilə əvəz etdim. Axırncı damcı qanıma qədər bu yoldan dönməyəcəyimə and içdim!... Qardaşım Cavanmörd! Səndən soruşan olsa kimsən, haralısan, yaxşı düşün, ananın o pak südünü, Azərbaycanın müqəddəs torpağını yadına sal.. Bil ki, sənin dünyalara dəyəcək bir vətənin var, bu vətənin adı Azərbaycan!.. Sən onun üçün yaşamal, onun üçün ölməlisən!”

Biz Azəroğludan elə bu sözləri də gözləyirdik. Çünki 19 yaşında Qəsr Qacarda dustaq edilən, psixoloji təsirlər göstərən, 25 yaşında saçları qar kimi ağararaq zindandan qurtulan bir gəncdən bu sözləri eşitmək heç də təəccüblü deyil. Artıq o, yaxşını pisdən, zalımı məzlumdan ayırmağı bacarır. Fikirləşir ki, zindandan çıxarkən, mübarizə yoldaşlarına verdiyi söz - mübarizəni axıra qədər davam etdirəcəyi ola bilsin ki, yadımdan çıxsın. Axı, bəziləri özlərinin yaxşı

günündə onları duya bilmirlər, onların maddi və mədəni ehtiyaclarını hiss etmirlər. Elə buna görə də o, maşını Qəsr Qacarı yərinə sürdürərək onun divarları dibindən bir ovuc torpaq götürür. Bu hərəketə təəccüblənən Cavanmördə

belə cavab verir:

- Bu torpaq mənim üçün yaddaş olmalıdır. Mən zindanda keçirdiyim günləri, oradakı yoldaşlarımı unutmamalıyam”.

Mirzə İbrahimov 1945-ci ildə Sovet Həmkarlar İttifaqı Heyəti ilə birlikdə İrana gedərək Tehran, Rəşt, Təbriz və başqa şəhərlərdə cənub həyatı ilə tanışlığını “Səhər açılacaq” adlı bədii yol xəritəsində daha aydın şəkildə göstərmişdir. Sonralar bu hadisələr də daha geniş surətdə “Gələcək gün” romanında öz əksini tapmışdır.

Biz Mirzə müəllimin əsərlərində müşahidəsinin zənginliyini, təsvir etdiyi həyatı və bu həyatdakı hadisələri dərinləndirən duymaq qabiliyyətini, yaradıcılıq istedadını aydın şəkildə görürük.

Azərbaycan gəncliyinin neçə-neçə nəslini onun əsərləri ilə tərbiyələnməmiş, həyatda, ictimai işlərdə onun müsbət ədəbi qəhrəmanlarına bənzəməyə çalışmışlar.

Onun bütün əsərləri - roman, povest və hekayələri həmişə insanlarla, onların həyatı ilə sıx bağlı olmuşdur. Məhz bu xüsusiyyət ona həm quzeyli-güneyli Azərbaycanımızda, həm də əsərlərinin çap olunduğu xarici ölkələrdə rəğbət qazandırır.

Sədaqət Məmmədova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.